

SERBEST BÖLGELER VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Atiye TÜMENBATUR*

ÖZET

Serbest Bölgeler, konuşlandığı ülkenin gümrük sınırları dışında tutulan, dış ticaretin kolaylaştırıldığı ve belirli ticari faaliyetlerin sürdürüldüğü özel bölgelerdir. Büyük ticaret yolları üzerinde kurulan ve dış ticaret işlemlerinde bir takım avantajlar sağlanan serbest ticaret bölgeleri bugünkü serbest bölgelerin temelini oluşturmuştur. Serbest Bölgeler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli ekonomik etkilere sahiptir. Gelişmiş ülkeler ucuz işgücü ararken gelişmekte olan ülkeler ise düzenli döviz girişi sağlayarak ekonomik kalkınmayı amaçlamaktadırlar. Ekonominin canlanması ve kalkınma sürecinin hızlanması için ihracatta devamlılığın sağlanması gerekmektedir. Bundan dolayı 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren serbest bölgeler ülkelerin ekonomik kalkınmasında bir dış ticaret politikası olarak uygulanmaktadır. Ülkemizde ilk serbest bölge uygulamaları Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Cumhuriyet dönemi sonrasında da uygulamalara devam edilmiş ancak asıl dönüşüm 1980'li yıllarda başlamıştır. İhracata yönelik ekonomik kalkınmanın uygulanmaya başlandığı bu dönemde serbest bölgeler ekonominin canlanmasında önemli bir katma değer sağlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren ise AB ile girdiğimiz Gümrük Birliği kapsamında dış ticaret işlemlerimizde bir takım uyumlaştırmalar yapılmış ve serbest bölge uygulamalarında da düzenlemelere gidilmiştir. Bu çalışmamızda ilk olarak serbest bölgeler kavramı, tarihi özellikleri, türleri, sağlanan teşvik ve avantajlar açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Türkiye'de serbest bölgelerin gelişimi, değişimi ve ekonomik katkıları açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölge, Serbest Bölgelerin Etkileri, Gümrük Birliği

A REVIEW ON THE CONTRIBUTIONS OF FREE TRADE ZONES AND TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

Free Zones are private areas which are excluded from the customs borders of the country in which they are located and in which foreign trade is facilitated and some particular commercial activities are carried out. Free Trade Zones which were established on the way of big trading routes and in which some advantages were given to foreign trade became the basis of today's free zones. Free Zones have important economical effects in developed and developing countries. While developed countries look for cheap labour, developing countries aim to develop their economies by providing regular inflow of foreign currency. The regularity should be procured in export so as to rally economy and accelerate the growth process. Therefore, free zones have been considered as foreign trade policies of countries since the first quarter of the 20th century. First free zone implementations were seen in the period of the Ottoman Empire in our country. These implementations were continued after the Republic had

*Atiye TÜMENBATUR, atumenbatur@gmail.com

been found, but the main transition started in 1980s. Free Zones provided important added value in the rally of economy in this period in which economic growth aiming at export started to be carried out. Some reconciliation about our foreign trade transactions were made in the scope of customs union with the European Union since 2000 and some regulations were made in the free zone implementations. In this study, the concepts of free zones, historical characteristics, types and reinforcements and advantages were tried to be explained. Then, the development, transition and economical contributions of free zones in Turkey were explained.

Keywords: *Tree Trade Zones, Effects of Free Trade Zones, Custom Union*

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç incelendiğinde ilk serbest bölge uygulamaları yaklaşık 2000 yıl öncesinde Yunan ve Roma medeniyetlerine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. (Erdoğan, 2005). İlk serbest bölgeler büyük ticaret yolları üzerindeki ticaret kolonilerinin “Serbest Şehir” olarak adlandırılan şehirlerde ekonomik ve siyasi kontrollerin tamamen veya kısmen ortadan kaldırılması şeklinde uygulanmıştır. 18’inci yüzyılda İngiltere’nin sömürgesi altında olan Hong Kong ve Singapur’da kurulan serbest bölgeler günümüzdeki serbest bölge yapısına uygun ilk uygulamaları oluşturmaktadır. 20’inci yüzyılın başlarında, Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde yaşanan sıkıntılar gelişmiş ülkeleri yeni ve ucuz işgücünün olduğu alanlara yönlendirmiş ve savaş öncesi kurulan serbest bölgelerin gösterdiği başarılar serbest bölge uygulamalarını yaygınlaştırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonrasında serbest bölge kavramı ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası ekonomik bunalımdan ithal ikameci sanayi politikalarıyla çıkmaya çalışan bu ülkelere IMF, Dünya Bankası ve UNIDO (Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlar ihracata yönelik büyüme modeli uygulamasını önermiş ve ekonomik kalkınmaya yardımcı olması için serbest bölgeler fikrini sunmuştur.¹

Öncelikli olarak ekonomik kalkınma için uygulamaya konulan serbest bölgeler hızla çoğalarak 1980’li yıllarda yaklaşık 80 ülkede 450 bölgeye ulaşmıştır.² Serbest bölgelerin sayısındaki bu hızlı artış ülkeleri yeni pazar arayışlarına yönlendirmiştir. Bu kapsamda serbest bölgelerin geliştirilmesi ve maliyetlerin düşürülmesi amacıyla 1978 yılında Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü (UNIDO) öncülüğünde Dünya İhraç Ürünleri İşleme Bölgeleri Birliği (WEPZA) kurulmuştur. Kar amacı gütmeyen WEPZA, üye ülkelere pazar ve ticaret araştırmaları konusunda gerekli bilgi akışını sağlayarak ulaşım, işçilik gibi maliyetlerin azaltılması konusunda destek vermektedir.³

2. SERBEST BÖLGE KAVRAMI

2.1 Serbest Bölgeler Tanımı ve Amaçları

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticaret politikalarında önem kazanan Serbest Bölgeler, uygulamadaki farklılıklarına rağmen ihracat için yatırım ve üretimi artırmak,

¹ www.unido.org.tr

² <http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/aaa/SERBESTBOLGELER.pdf>

³ <http://www.wepza.org>

yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere kurulan, hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, daha geniş teşvik olanaklarının sunulduğu, fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılıp gümrük bölgesi dışında sayılan yerler olarak tanımlanabilir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından baktığımızda serbest bölgelerin kuruluş amaçlarında farklılıklar görülmektedir. Gelişmiş ülkeler uluslararası ticaretin avantajlarından yararlanmayı amaçlarken, gelişmekte olan ülkeler ise ihracatın artırılması, işgücü istihdamı ve döviz girişini artırmayı amaçlamaktadır. Genel olarak Serbest Bölgelerin kurulmasının temel amaçları kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir;⁴

- İhracat için yatırım ve üretimi artırmak,
- Yabancı sermaye yatırımlarını ve teknoloji girişini sağlayarak dış ticareti artırmak,
- Dış finansman ve ticaret olanaklarından daha fazla yararlanmak,
- Yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan faydalanmalarını ve düzenli şekilde girdi temin etmelerini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak,
- İhracata dönük sanayilerin gelişmelerini teşvik etmek suretiyle ihracatı artırmak,
- Döviz girişini artırmak,
- Yeni iş olanakları yaratarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak,
- Gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurt dışından ülkeye getirilerek teknolojik ve ekonomik standartları yükseltmek,
- Re-Export ve transit ticaret işlemlerindeki avantajlardan yararlanmak,
- Bankacılık faaliyetlerinin dış pazarlarda da sürdürülebilmesini sağlamak.

2.2 Serbest Bölge Türleri

Yapısal olarak farklı özellikler taşıyan serbest bölge türleri bulunmaktadır. Serbest bölge uygulamalarında ülkelerin ekonomik ve ticari politikalarının yanı sıra siyasal ve beşeri durumlarına göre de farklılıklar olabilmektedir. Bu kriterlere göre serbest bölgeleri şu şekilde sıralayabiliriz(Karaduman ve Yıldız, 2002):

- Serbest Bölge
- Serbest Liman
- Gümrüksüz Bölge
- İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi
- Dış Ticaret Bölgesi
- Serbest Ekonomik Bölge
- Serbest Üretim Bölgesi
- Serbest Ticaret Bölgesi
- Endüstriyel Serbest Bölge

⁴ Jamied, Administrator, “Free Trade Zone: What Are They and How Can Small Business Benefit?”, 2010

- İkiz Fabrika
- Özel Ekonomik Bölge
- Vergisiz Ticaret Bölgesi
- Vergisiz Bölge
- Gümrüksüz Havaalanı
- Yabancı Yatırım Bölgesi
- Antrepolar

Birbirinden farklı özellikler taşıyan bu serbest bölge türleri faaliyet konuları ve amaçları açısından “Serbest Ticaret Bölgeleri” ve “Serbest Üretim Bölgeleri” olarak iki ana başlıkta sınıflandırılmaktadır.⁵

2.2.1 Serbest Ticaret Bölgeleri

Dünya’nın çeşitli ülkeleri ile hem ithalat hem de ihracat faaliyetlerinde bulunmak amacıyla kurulan Serbest Ticaret Bölgeleri, kurulduğu ülkenin gümrük ve dış ticaret mevzuatının tamamen veya kısmen dışında tutulmaktadır. Uluslararası ticaretin avantajlarından yararlanmak üzere kurulan serbest ticaret bölgelerinde re-export, depolama, hafif montaj, yeniden ambalajlama, sergileme ve transit ticaret işlemleri yapılmaktadır.⁶

Gelişmiş ülkelerin uluslararası ticaretinde büyük rol oynayan Serbest Ticaret Bölgelerinin kurulduğu yerler genellikle limanlar ve havaalanları olmaktadır. Buralar ülke gümrük sınırları dışında tutulan, ikametın yasak olduğu ve polis gözetimi altında bulunan bölgelerdir.⁷

Serbest Ticaret Bölgeleri, Serbest Limanları ve Gümrüksüz havaalanlarını da kapsamaktadır. Dünyadaki ana ticaret yollarının üzerinde kurulan bu bölgeler özellikle transit taşımacılık ve transit taşımacılığın önemli bir kolu olan re-export faaliyetlerinde büyük avantajlar sağlamaktadır.

2.2.2 Serbest Üretim Bölgeleri

İthal edilen hammadde ve ara mallarının işlenerek yeniden dış pazarlara ihraç edildiği Serbest Üretim Bölgeleri ihracat esaslı kurulan bölgelerdir. Serbest Üretim Bölgelerinin en önemli özelliği bu bölgelerde ithal edilen ürünlerin işlenerek ihraç edilmeleridir. Bu özelliği ile Serbest Ticaret Bölgelerinden ayrılmaktadır(Adams, 1971).⁸

Genel olarak baktığımızda Serbest Üretim Bölgeleri, gümrük mevzuatı ve vergilerinin uygulanmadığı, yabancı yatırımlar için gerekli düzenlemelerin yapıldığı ve çok uluslu şirketlerin rağbet ettiği bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşen ekonomide emek yoğun üretim faaliyetinde bulunan çok uluslu firmalar maliyetlerini düşürmek amacıyla üretimlerini iş gücünün ucuz olduğu bölgelere yönlendirmektedir. Ekonomik kalkınmasını ihracata yönelik politikalarla

⁵ UNCTAD, a.g.m.,s.3-4

⁶ Reşat EBİRİ, “Serbest Bölgelerin Ekonomiye Etkileri ve Türkiye Uygulamasının Mali Yönden İncelenmesi”, 2006

⁷ Richard Bailey, “Avrupa’da Serbest Limanlar”, Avrupa, 1983

⁸ Gy Adams, “*New Trends in International Business- Worldwide Sourcing and Dedomiciling*”

gerçekleştirmeye çalışan gelişmekte olan ülkeler ise söz konusu şirketlere ülkelerin gümrük sınırları dışında sayılan bu bölgelerde çeşitli vergi ayrıcalıkları ve alt yapı imkânları sunarak yatırımları ülkeye çekmeye çalışmaktadır. Bu bölgelere yapılan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerin döviz kazancını artırmada önemli etkisi olmaktadır(UNCTAD, 1983).⁹ Döviz rezervleri düşük ve kalkınma çabası içinde olan bu ülkeler bu bölgelerden iyi planlanmış bir alt yapı ve sürekli denetimlerle döviz geliri elde edebilmektedir.¹⁰

İhracata yönelik ekonomi ve sanayileşme politikalarını uygulayan ülkeler serbest üretim bölgelerinde sağlanan avantajlarla daha geniş uygulama alanı bulmaktadır. Serbest üretim bölgelerinin kurulduğu gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz işgücü bu ülkelere yabancı sermayenin gelmesinde önemli bir unsurdur. Ucuz işgücü ile gelen yabancı sermaye istihdamın artmasına ve işgücü niteliğinin yükselmesine de katkı sağlamaktadır. Bu bölgelerde yatırım yapan çok uluslu şirketlerin beraberinde getirdiği ileri teknoloji aynı zamanda yerli işgücünün bilgi ve becerisini de geliştirmektedir. Bu nedenle Serbest Üretim Bölgeleri yoğun olarak gelişmekte olan ülkelerde kurulmaktadır. Bu ülkelerdeki ucuz üretim faktörleri uluslararası şirketlere cazip gelmektedir.

3. SERBEST BÖLGELERİN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Serbest bölgelerin kurulmalarının temel amacı olarak belirttiğimiz ülkelere döviz girişi sağlama, yabancı sermaye yatırımlarına büyük teşvik olanakları sağlayarak bu şekilde yeni teknolojinin girişini hızlandırma, yerli üreticiye uluslararası ticarete rekabet avantajı sağlama, ihracata dönük sanayilerin teşvik edilmesi, ülkeye getirilen gelişmiş üretim tekniklerinin ekonomik standartları yükseltmesinin ülke ekonomisine katkıları olmaktadır. Bu temel amaçlarla birlikte ülkelerin kendilerine özgü bir takım amaçları da olmaktadır. Ülkelerin serbest bölgeleri kurma aşamasında ekonomik olarak serbest bölgeden beklentilerini iyi bir şekilde planlaması, faaliyet konusunu önceden belirlemesi ve buna göre yer tespiti yapması gerekmektedir. Serbest bölgelerin kurulurken sağlayacağı yararların beklenen sakıncalardan yüksek olması önemli bir unsurdur. Bununla birlikte serbest bölgelerin kurulma aşamasında ülkelerin aldığı bazı önlemler yeterli olamayabilmektedir. Ekonomik canlanmanın gerçekleşerek ekonomik kalkınma sürecini hızlandırması gibi amaçlara hizmet eden serbest bölgelerin iyi planlanmış bile olsa ülke ekonomilerine olumlu ve olumsuz etkileri olabilmektedir.

3.1 Serbest Bölgelerin Olumlu Etkileri

Serbest bölgelerde sağlanan avantajların temel olarak kuruluş amaçlarıyla benzerlikleri bulunmaktadır.

- Serbest bölgelerde sağlanan teşvik ve indirimler ihracatın önünü açmakta ve buradan sağlanan gelirlerdeki muafiyetler döviz kazancını artırarak ülke ekonomisinde ödemeler dengesi açığını kapatmada etkili olmaktadır.

⁹ UNCTAD, a.g.m

¹⁰ UNIDO,a.g.e., s.37

- Serbest bölgelerin uluslararası taşımacılık merkezine yakın olmaları durumunda taşımacılık gelirleri artmaktadır.
- Geniş çaplı bir serbest bölge kurulduğu bölgede istihdam yaratarak işsizlik sorununa da çözüm olabilmektedir. Bu doğrudan istihdam olabileceği gibi, serbest bölgelerin kuruluş aşamasında oluşan dolaylı istihdam da olabilmektedir.
- Serbest bölgelerde ürünlerin kalma süresinin sınırsız olması ve buradaki stoklama maliyetlerinin antrepolara oranla daha ucuz olması ithalat açısından da avantajlı olmaktadır. Yurt içindeki yerli üretici için gerekli hammadde ve doğrudan tüketim mallarının serbest bölgelere daha önceden getirilmesi ile yerli üretici ithal edeceği ürünleri depolardan görerek ve test ederek istedikleri miktarlarda alabilmektedirler. Üretim için gerekli hammaddelerin serbest bölgelerden temin edilebilmesi ile yerli üreticinin nakliye maliyetleri de azalmaktadır.

İthalatçı firmanın ihtiyacı oranında mal temin edebilmesi aynı zamanda ödenecek gümrük vergi miktarını da azaltmaktadır.

- Serbest bölgelerde bürokrasinin az olması ve devletin müdahalesinin minimum düzeyde olması yabancı sermaye girişini kolaylaştırmakta ve yeni teknoloji transferinin önünü açmaktadır.
- Serbest bölgelerde gümrük mevzuatının uygulanmıyor olması re-export işlemlerinin daha kolay gerçekleşmesini ve ihracatçı firmaların dünya piyasasında daha aktif rol almasını sağlamaktadır. Dış ticaret işlemlerinde ve gümrük mevzuatı uygulamalarında katı kurallar uygulayan ülkelerde serbest bölgelerin bulunması söz konusu ülkelerdeki Re-export işlemlerini kolaylaştırmaktadır. Yurt dışından serbest bölgelere getirilen mallara gümrük mevzuatı uygulanmadığı için her türlü ambalajlama ve elleçleme işlemlerine tabii tutulabilmekte veya hiçbir işleme tabii tutulmadan doğrudan diğer ülkeye ihraç edilebilmektedir.
- Serbest bölgeler ve burada faaliyette bulunan firmalar temel ihtiyaçları olan elektrik, su ve işgücünü kurulduğu ülkeden temin etmektedir. Serbest bölgeyi bünyesinde bulunduran ülkenin verdiği bu hizmetler kendisine doğrudan ve dolaylı olarak döviz getirisi sağlamaktadır. Ayrıca serbest bölgelerin bu temel ihtiyaçlarını bulunduğu ülkeden temin etmesi söz konusu ülkenin ihracat hacmini de artırmaktadır. Ülkelerin serbest bölgelere verdiği her türlü hizmet ve ürünler ihracat hükümlerine tabidir.
- Gelişmekte olan ülkeler ileri teknoloji gerektiren üretimlerde yetersiz kalabilmektedir. Söz konusu ülkelerdeki serbest bölgelerin altyapısı uygun hale getirilerek yabancı sermaye girişi de sağlanmaktadır. Çok uluslu firmaların söz konusu ülkelerdeki serbest bölgelere yapacağı bu yatırımlarda sermayelerine ek olarak getirdikleri ileri düzeydeki teknolojiler ile ülkelerin ekonomisinde çift taraflı katma değer yaratmaktadır.

- Serbest bölgelerden elde edilen tüm kazançlar hiçbir izne tabii olmaksızın serbestçe istenilen ülkeye transfer edilebilmektedir.
- Hariçte işleme işlemine tabii tutulacak ürünler serbest bölgelere ihraç edilerek burada gerekli işlemlere tabii tutulabilmekte, süre ve nakliye maliyetleri bakımından avantajlar sağlanmaktadır.
- İthal girdi kullanarak üretim yapan ve ürettiği ürünleri dış pazarlara satan firmalar için gümrük mevzuatının uygulanmıyor olması avantaj sağlamaktadır. Yurt dışından serbest bölgeye getirilen mallardan KDV ve gümrük vergisi alınmamaktadır.
- Ülkelerin yeni ticaret ve ekonomi politikalarını uygulamaya koymadan önce serbest bölgelerde deneme imkânı bulunmaktadır.

3.2 Serbest Bölgelerin Olumsuz Etkileri

Serbest bölgelerde sağlanan avantajların temel olarak kuruluş amaçlarıyla benzerlikleri bulunmaktadır.

- Serbest bölgelerdeki devletin müdahalesinin minimum düzeyde olması nedeniyle ve yönetimin yetersiz kaldığı durumlarda yasadışı faaliyetlerde artış meydana gelebilmektedir. Etrafı tellerle çevrili olan ve polis gözetimi altında bulunan bu bölgelerde diğer gerekli önlemler alınmadığı takdirde mal ve döviz kaçakçılığı yapılabilmektedir.
- Yurtiçindeki firmaların rekabet gücünü azaltması da ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Serbest bölgelerden yurt içine ithal edilen mallara konulan gümrük vergisi iç pazardaki firmaların maliyet farkını telafi etmiyor ise iç pazardaki firmaların rekabet gücü azalmakta ve ülke ekonomisinde dengesizlikler meydana gelebilmektedir.
- İşçi ücretlerinin, yurt içindeki işçi ücretlerinden düşük tutulması, çocuk ve kadın işgücünün kullanılmasının yaygın olması yaratılan istihdamda sosyal sıkıntılara neden olabilmektedir.
- Ayrıca serbest bölgelerin kurulduğu yerlerde hızlı bir nüfus artışı olmakta buda kent sorunlarına sebep olmaktadır.
- Çevre kirliliğine sebep olabilmektedir.
- Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı firmalar mallarını iç pazara satmakta veya dış pazarlarda yerli üreticiye rakip olabilmektedir. Bu da ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

4. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERİN GELİŞİMİ

Türkiye'de serbest bölgelerin geçirdiği gelişimler Cumhuriyet dönemi öncesine rastlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa ülkeleri ile dış ticaret ilişkilerini geliştirdiği 1800'lü yıllarda yabancı sermaye girişleri ile ekonomide ticaret hacmi hızla genişlemeye başlamıştır. Gelişen bu ekonomik ilişkiler ile imparatorluğun son dönemlerinde Tuna nehri kıyısındaki kara ve deniz yollarının üzerinde bulunan "Sulina" şehrinin serbest liman olması yönünde bir takım çalışmalar yapılmış ancak uygulamaya geçilememiştir (Tuncer, 1982).

Cumhuriyet döneminden sonra serbest bölgelerle ilgili ilk girişim 22.06.1927 tarihinde çıkarılan “1132 sayılı Serbest Mıntıka Kanunu” ile gerçekleşmiştir. Yürürlüğe giren bu yasa ile ilk kez 14.02.1929 tarihinde Ford Motor Company ile özel bir sözleşme yapılarak adı geçen işletmenin serbest bölge avantajlarından yararlanmasına olanak sağlanmıştır (Erdoğan, 1985). Ancak üretim ve tüketim mallarının tamamının ithal edildiği ve ekonomide dışa bağımlı olunan bu dönemde gerekli alt yapı hizmetlerinin verilememesinden dolayı uygulamada başarılı olunamamış ve söz konusu işletme çalışmalarını sonlandırmak durumunda kalmıştır.

1950’li yıllara kadar savaşın getirdiği ağır ekonomik bunalım etkisini sürdürmüştür. Tek partili dönemden çok partili döneme geçildiği 1950’li yıllar, Türkiye’de ekonomik ve politik bir takım değişikliklerin olduğu yıllardır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin güçlenmeye başladığı 1953 yılında ilk serbest bölge kanunu olan “6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu” kabul edilmiştir. Yeniden yapılan bu kanuni düzenlemenin ardından İskenderun Limanında ve Tuzla’da serbest bölge uygulamalarına geçilmiştir. İlgili kanunun, serbest bölgeler kurulması ve işletilmesinde açık hükümler getirmemesi, tüzük ve yönetmeliklerin yetersiz olması yapılan bu girişimleri olumsuz etkilemiştir(Tuncer,1982). Bu uygulamaların başarısız olmasının diğer nedeni ise; serbest bölgelerin ihtiyaç duyduğu alt yapı hizmetlerinin verilememesi ve karmaşık bürokratik işlemler olmuştur. Bu dönemde ülkenin ekonomik ve siyasi politikalarındaki karmaşa, serbest bölgelere yeterince destek sağlanamamasına sebep olmuştur.

1980’li yıllara kadar dışa kapalı ekonomi politikaları uygulamış olan Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları, ekonomide dönüşümün başladığı yıllardır. Bu dönemden itibaren ithal ikameci sanayi politikalarından vazgeçilip ihracata yönelik dış ticaret politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Ekonomik kalkınmanın sürdürebilmesi ve giderek artan döviz ihtiyacının karşılanabilmesi için dış ticaret politikalarında serbest bölgeler konusu yeniden gündeme gelmiştir. 6209 sayılı kanunun yetersiz olduğu bölümler, 14.10.1983 tarihli Serbest Bölgeler Teşkilatı hakkında 151 sayılı Kanun hükmünde Kararname ve 08.06.1984 tarih 223 sayılı DPT Kuruluş ve görevleri hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnameler ile yeniden düzenlenmiştir.¹¹

4.1 Türkiye’de Serbest Bölgeler İle İlgili Yasal Düzenlemeler

Serbest bölgelerin asıl gelişimi 24 Ocak 1980 kararlarından sonra 15.06.1985 tarih ve 18785 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu” ile olmuştur. Serbest bölgeler ile ilgili genel hükümleri içeren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu kısa bir kanundur ve dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, serbest bölgeler ile ilgili genel hükümleri içermektedir. İlgili kanunun 2. maddesinde Serbest Bölgelerin yer ve sınırlarını belirleme yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Bu bölümde serbest bölgelerde yapılabilecek faaliyet konuları da açıklanmıştır.

İkinci bölüm, serbest bölgelerin düzenlenmesi ile ilgili hükümleri içermektedir. Serbest bölgelerin gelir ve harcamaları ile bölgelerde sağlanan teşvik ve muafiyetlerin belirtildiği bu bölümde serbest bölgelerin düzenlenme esaslarını açıklanmaktadır.

¹¹

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c057/tbmm18057088.pdf>

Üçüncü bölümde, genel olarak serbest bölgelerdeki dış ticaret uygulamalarına ilişkin kurallar açıklanmıştır.

İlgili kanunun dördüncü ve son bölümünde ise serbest bölgelerin çalışma ve sosyal güvenlik esasları belirlenmiştir. Bu kanuna göre T.C. Sosyal Güvenlik Mevzuatı hükümlerinin aynen serbest bölgelerde de uygulanacağı belirtilmiştir.

Serbest bölgeler konusunda düzenlemeler getiren 3218 sayılı kanunun uygulanmasına yönelik daha ayrıntılı hükümler 10.03.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği’nde yer almaktadır.

Serbest bölge faaliyetleri genel olarak gümrük, ithalat-ihracat, kambiyo, KDV ve bankacılık gibi konuları da içerdiğinden Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği, Türk Parasını Koruma Mevzuatı, KDV Kanunu, Bankalar Kanunu, Dahilde ve Hariçte İşleme Kararları, İthalat ve İhracat Rejim Kararları ve Yönetmelikleri gibi yasa düzenlemelerinde de serbest bölge uygulamaları ile ilgili hükümlere yer verilmektedir.

Bununla birlikte serbest bölgelerde birçok kanun uygulanmamaktadır. Söz konusu bölgelerde uygulanmayacak kanunlar 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunun 12. maddesinde aşağıdaki şekilde açıklanmıştır;

- 1580 sayılı Belediye Kanunun 15. Maddesinin 5 bendi dışında kalan hükümleri,
- 5682 sayılı Pasaport Kanunu,
- 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkametleri Hakkındaki Kanunu,
- 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 2677 sayılı Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Görev Ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında kanun

Hükümleri ve diğer kanunların ilgili kanuna aykırı hükümlerinin uygulanmayacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda ilgili kanunun 5084 sayılı kanunla değişik 6. maddesinde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine dair mevzuat hükümlerinin serbest bölgelerde uygulanmayacağı da belirtilmiştir.

24 Ocak 1980 kararlarından sonraki dönemde, uluslararası ticarete ve ekonominin kalkınmasında önemli bir yer alan serbest bölgeler ile ilgili en önemli yasal düzenlemelerden biri de 4458 sayılı Gümrük Kanunu olmuştur. 06.03.1995 tarihinde kabul edilen Ortaklık Konseyi kararı ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği’nde Türkiye ve AB’nin gümrük mevzuatının uyumuna yönelik çalışmalar başlamış ve 27.10.1999 tarihinde 4458 sayılı Gümrük Kanunu kabul edilmiştir.

4.2 AB İle Gümrük Birliği Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Türkiye ve AB arasında oluşturulan Gümrük Birliği’nin temelleri Avrupa Ekonomik Topluluğu ile imzalanan Ankara Anlaşmasına dayanmaktadır. AB ile ilişkilerin hukuki temelini oluşturan Ankara Anlaşması’nda tarafların gümrük mevzuatının ve dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması sürecinin başlatılması öngörülmüştür. Ancak belirlenen ortaklık ilişkilerinin beklenen düzeyde gelişmemesi nedeniyle 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı yayınlanmış ve ilgili kararlar Gümrük Birliği’nin 31 Aralık 1995 tarihi itibari ile tam olarak kurulması kararlaştırılmıştır. Gümrük Birliği’nin kuruluşunu izleyen bu dönemde Türkiye’de Dış Ticaret, Gümrük, Tüketicinin Korunması ve Rekabet Hukuku gibi konularda yasal düzenlemeler yapılmıştır (DPT, 2001).

Yaşanan bu süreçte yapılan en önemli yasal düzenleme 4458 sayılı Gümrük Kanunu'dur. Türkiye ve AB'nin serbest bölge uygulamalarındaki mevzuat, sendikal haklar ve vergi teşviklerindeki farklılıklar 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. AB mevzuatına uyum sağlanan 4458 sayılı Gümrük Kanunun 18.06.2009 tarih ve 5911 sayılı kanunla değişik halinde Serbest Bölgeler, serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabii tutulmadan ve serbest dolaşıma sokulmadan, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak kaydıyla konulduğu yerler olarak tanımlanmıştır. Bu bölgelerin ithalat vergileri ve ticaret politikası önlemlerinin uygulanması bakımından Türkiye gümrük birliği dışında olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlanması sağlanmıştır. İlgili kanunda serbest bölgeler Türkiye gümrük sınırları içinde kabul edilmiş ve sadece serbest dolaşımda olmayan eşyaların serbest bölgelerdeki vergi avantajlarından yararlanmasına izin verilmiştir.

İlgili kanunda ayrıca Türkiye, AB ve üçüncü ülke menşeli malların serbest bölgelere girişi ve çıkışlarına ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Serbest bölgeye getirilen Türkiye veya AB menşeli ya da buralarda serbest dolaşımda bulunan malların, serbest dolaşımda bulunma statüsü değişmediğinden, Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere girişinde gümrük vergisi ödenmez. Sadece serbest bölgeden Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere gönderilen, serbest dolaşım durumunda olmayan üçüncü ülke menşeli mallar için Ortak Gümrük Tarifesinde belirtilen oran üzerinden gümrük vergisi ödenir.
- Serbest bölgeler, Türkiye-AB Gümrük Birliği Gümrük Bölgesinin parçası sayıldığından serbest bölgelerdeki Türkiye ve AB menşeli ürünler ile Türkiye'de serbest dolaşımda olan ürünler A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilebilir. Üçüncü ülke menşeli ürünler ise; Ortak Gümrük Tarifesinde belirtilen oran üzerinden hesaplanan gümrük vergisi ilgili serbest bölge müdürlüklerine ödenerek serbest dolaşıma geçirilir sonrasında A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilebilir.¹²

5. TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELERDE SAĞLANAN TEŞVİK VE AVANTAJLAR

Serbest bölgelerdeki teşvikler 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunun 28. ve 29. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili kanunla belirlenen serbest bölgelerin sağladığı teşvik ve avantajlar şunlardır:

- Serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmalar Gümrük Vergisi, imalat firmaları için Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergileri (ÖTV) ve çalışan maaşı üzerinden alınan Gelir Vergisi'nden muaf tutulmuştur.¹³

¹² 5911 sayılı Gümrük Kanunu

¹³ 5084 sayılı kanun ile Serbest Bölgelerde ürettiği ürünlerin FOB bedelinin %85 ini ihraç eden firmalar Gelir Vergisinden muaf tutulmuştur.

- Mallar süre sınırlaması olmaksızın serbest bölgelerde tutulabilmektedir,
- Şirketler serbest bölgelerden elde edilen karı hiçbir sınırlama olmaksızın yurtdışına ya da Türkiye'ye serbestçe aktarabilmektedir.
- Serbest bölgenin açılışından itibaren 10 yıl grev ve lokavt uygulaması yasaklanmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı'ndan Teşvik Belgesi alan serbest bölge yatırımcıları Teşvik Mevzuatı çerçevesinde "Kaynak Kullanımı Destek Primi" ve "Teşvik Primi" uygulamalarından yararlanmaktadır.
- Fon'a tabii olan mallar ithalat sırasında serbest bölgelerden yurt içine sokulmadığı müddetçe Toplu Konut Fonu, Destekleme ve İstikrar Fonu ve İhracatı Teşvik Fonu'na yapılan ödemelerden muaftır.

06.02.2004 tarih ve 25365 sayılı Resmi Gazete de yayınlanan 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununda değişiklik yapılmış ve serbest bölgelerdeki vergi teşvikleri yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda 3218 sayılı kanunun 6.maddesi değiştirilerek bu bölgeler vergi mevzuatı kapsamına alınmış, uygulanan teşvik ve muafiyetler sınırlandırılmıştır. Bu kanunla getirilen yeni uygulamalar şu şekildedir:

- Serbest bölgede bakım-onarım, fason imalat ve ileri derecede işçilik işlemleri hariç olmak üzere, 06.02.2004 tarihinden önce faaliyet ruhsatı alan kullanıcıların hizmet faaliyetleri sonucunda elde ettikleri gelir üzerinden bölge özel hesabına binde 1 oranında ücret yatırılır,
- Serbest bölgedeki bina, tesis ve demirbaşların bakım-onarım veya tamirinde kullanılmak üzere kullanıcının kendisine ait olmayan ve yurtdışından bölgelere getirilen araç, gereç ve ekipmanların süresi içerisinde bölge dışına çıkarılmaması halinde CIF değeri üzerinden binde 1 oranında Özel Hesap Ücreti alınır,
- Serbest bölgeden yurtdışına satılan bir malın herhangi bir nedenle geri gelmesi veya yurtdışından bölgeye gelen ancak evsafına uygun olmaması veya bozuk çıkması nedeniyle değiştirilmek veya tamir edilmek üzere mahreç ülkesine iade edilen eşyanın serbest bölgeye getirilmesi halinde ücret alınmaz,
- Yurtdışından serbest bölgeye getirilen mallar için bölge özel hesabına yatırılması gereken ücret CIF değerinin binde 1 i kadardır,
- Serbest bölgelere, bakım, onarım veya tamir gibi nedenlerle geçici olarak gelen, kullanıcının kendisine ait olmayan mallar ile araç, gereç ve ekipmanların bölgede alma süresi en fazla 12 aydır.
- Sergilenmek veya fuarlarda teşhir edilmek üzere serbest bölgeden Türkiye'ye geçici olarak gönderilen mallar ile Türkiye'den satın alınarak bölgeye getirilen ancak, sipariş ve evsafına uygun olmadığı için değiştirilmek üzere bölgeden Türkiye'ye çıkarılan mallar için FOB değerinin binde 9'u oranında teminat alınır.
- Bedeli 5000 ABD doları veya karşılığı Yeni Türk Lirasını geçmeyen Türkiye mahreçli mallar, isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabii tutulmayabilir.

Serbest bölgelerdeki tüm uygulamalardan, teşvik ve avantajlardan yerli ve yabancı tüm firmalar eşit olarak yararlanmaktadır. Teşviklerin uygulanması bakımından aynı olsa da

nitelik bakımından farklı serbest bölgeler bulunmaktadır. Türkiye’de 3 değişik tip serbest bölge uygulaması bulunmaktadır.

1. Arsasının, alt yapı ve üst yapı hizmetlerinin devlete ait olduğu Serbest Bölgeler,
2. Arsasının devlete, alt yapı ve üst yapı hizmetlerinin özel sektöre ait olduğu yarı özel Serbest Bölgeler,
3. Arsasının, alt yapı ve üst yapı hizmetlerinin tamamının özel sektöre ait olduğu özel Serbest Bölgeler.

6. TÜRKİYEDE SERBEST BÖLGELERİN GELİRLERİ VE EKONOMİK KATKILARI

1. Serbest Bölgelerin Gelirleri

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 7. maddesinde ve Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliğinin 41. maddesinde düzenlenen serbest bölgelerin gelir ve harcamalarını şu şekilde sıralanabilir:

- a) Faaliyet ruhsatı izin belgesi karşılığı tahsil edilecek ücretler,
- b) Yurt dışından bölgeye getirilen malların CIF değeri üzerinden binde 1 ve bölgeden Türkiye’ye çıkarılan malların FOB değeri üzerinden binde 9 oranında, peşin olarak ödenecek ücretler, (22.01.2010–27470 Resmi Gazetede yayımlanan 5946 sayılı kanunla değişik hali)
- c) Serbest bölgeyi işleten gerçek ve tüzel kişilerle yapılacak sözleşmeler uyarınca tahsil edilecek tutarlar,
- d) Bölge faaliyetlerinden sağlanan diğer gelirler,

Serbest bölgelerin gelir kalemlerini oluşturmaktadır. Elde edilen bu gelirlerden tüzel kişilere ödenen gelir payı aktarmalarından sonra bakiye tutarlar 5 işgünü içinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasında açılan özel bir hesaba yatırılır. Müsteşarlık merkez saymanlığı hesabına TCMB tarafından aktarılan meblağın %90’ı genel bütçeye gelir, geri kalan %10’u ise serbest bölgelerin kurulması, bakım-onarımı, geliştirilmesi, eğitim faaliyetleri ve dış ticaretin geliştirilmesinde kullanılmak üzere genel bütçeye özel gelir olarak kaydedilmektedir.

2. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Ekonomik Katkıları

Ülkemizde sanayileşmeye yönelik kurulan serbest bölgeler yabancı yatırımlar için çekici bir ortam yaratmakta ve beraberinde yeni istihdam kaynakları, döviz gelirleri, teknolojik gelişimler getirmektedir. Bugün itibarıyla Türkiye’de 19 adet serbest bölge faaliyet göstermektedir.¹⁴ 2011 Ocak-Ekim dönemine baktığımızda bu serbest bölgeler toplam 18.822.063(1.000\$) ticaret hacmine ulaşmıştır. 2010 yılının aynı dönemi ile karşılaştırdığımızda %27,25’lik bir artış olduğu görülmektedir.

¹⁴ http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DB34665C-D8D3-8566-452098676F5BF929/sb_hacim.pdf

Tablo 1. Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri(1.000 ABD\$)

Serbest Bölgeler	2007	2008	2009	2010	2010-2009 %
İstanbul Endüstri ve Ticaret	6.612.273	6.001.678	3.867.187	4.270.831	10,44
Ege	4.092.781	3.763.964	2.658.772	2.502.919	-5,86
İstanbul Atatürk Havalimanı	3.618.897	3.539.000	2.954.765	2.718.109	-8,01
Mersin	2.556.331	2.637.921	1.918.637	2.227.309	16,09
İstanbul Trakya	2.290.343	1.862.771	1.190.035	1.480.979	24,45
Bursa	1.619.125	1.604.603	1.279.473	1.352.280	5,69
Avrupa	1.498.721	1.575.653	1.180.940	1.288.563	9,11
Antalya	545.511	729.233	605.927	716.721	18,29
Kocaeli	467.128	705.309	810.654	387.919	-52,15
Kayseri	646.906	702.948	442.397	525.028	18,68
İzmir	423.836	412.922	280.040	307.913	9,95
Samsun	95.775	406.402	37.290	93.021	149,45
Adana-Yumurtalık	160.757	263.148	172.937	219.516	26,93
Gaziantep	72.786	143.306	110.740	128.338	15,89
TUBİTAK-MAM TEKNOLOJİ	47.056	111.715	164.828	231.643	40,54
Trabzon	38.762	67.114	42.675	48.495	13,64
Denizli	74.784	43.584	33.079	62.048	87,58
Rize	11.561	6.784	6.507	3.701	-43,12
Mardin	112	-	-	-	-

Kaynak: TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölge Verileri,
http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DB34665C-D8D3-8566-452098676F5BF929/sb_hacim.pdf , Erişim Tarihi: 15.01.2011.

Ticaret hacimlerinin sektörlere göre dağılımını incelediğimizde %93,40'lık oranla sanayi sektörünün en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Sanayi sektörünü %6,40 ile tarım sektörü, %0,2 ile madencilik sektörü izlemektedir.

Türkiye'de serbest bölgeler faaliyet konuları olarak karma bir yapıya sahiptir. Genel olarak faaliyet konuları; üretim, alım-satım, depo işletmeciliği, işyeri kiralama, montaj-demontaj, bakım-onarım, bankacılık, sigortacılık, kıyı bankacılığı, finansal kiralama, yükleme, boşaltma ve endüstriyel faaliyetlerdir. Serbest bölgelerin faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımında alım-satım faaliyeti yapan firmaların öne çıktığı görülmektedir. 2010 yılı sonu itibariyle yerli ve yabancı toplam 1816 adet alım-satım faaliyeti yapan firma bulunmaktadır.¹⁵ Serbest bölgelerde işlem yapan bu firmaların %18'ini yabancı yatırımlar oluşturmaktadır.

¹⁵ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölge Verileri,
http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DB1BBB17-D8D3-8566-4520C0D1B086B3A9/sb_firma.pdf

80'li yıllardan günümüze kadar serbest bölgelerin istihdam yaratmada ülke ekonomisine önemli katkıları bulunmaktadır. Serbest bölgelerde yaratılan istihdam doğrudan olduğu gibi dolaylı yollardan da gerçekleşmektedir. Uzay bilimleri ve teknolojileri alanında eğitim veren Uzay kampının bulunduğu Ege Serbest Bölgesi Türkiye'de serbest bölgelerin yarattığı istihdamda en büyük paya sahiptir¹⁶

Tablo 2. Serbest Bölgelerde İstihdam (31.12.2010)

BÖLGELER	İŞÇİ	BÜRO PERSONELİ	DİĞER	TOPLAM
Ege	17.318	994	0	18.312
Bursa	4.815	1.022	233	6.070
Mersin	0	0	6.191	6.191
İstanbul Endüstri ve Ticaret	1.862	407	86	2.355
Antalya	2.278	478	0	2.756
Kocaeli	2.589	133	63	2.785
Avrupa	1.651	301	56	1.952
İzmir	1.061	281	52	1.398
TÜBİTAK-MAM Tek.	1.964	239	3	2.255
İstanbul Atatürk Havalimanı	78	893	10	974
Kayseri	1.345	70	17	1.425
İstanbul Trakya	991	421	0	1.429
Adana-Yumurtalık	146	91	0	237
Gaziantep	114	60	0	174
Samsun	182	47	0	229
Denizli	37	17	9	54
Trabzon	57	5	0	71
Rize	0	0	0	0
Mardin	14	3	0	17
TOPLAM	36.502	5.462	6.720	48.684

Kaynak: http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DBDB67AA-D8D3-8566-4520EDCD58CAB995/sb_istihdam.pdf, Erişim Tarihi: 15.01.2011.

2010 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin dış ticaret hacminin 299.428 milyon dolar olduğu ve bunun %16,1'lik kısmının Serbest bölgelerde gerçekleştirilen ticaret hacminin oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'de serbest bölgelerin ülkelere göre ticaret hacminde %39'luk payla OECD ve AB ülkeleri ilk sırayı almaktadır. Bunu %37 ile Türkiye takip etmekte ve geri kalan %25'lik kısmı da Diğer Avrupa ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ve diğer ülkelerle gerçekleşmektedir.

¹⁶ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölge Verileri, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DBDB67AA-D8D3-8566-4520EDCD58CAB995/sb_istihdam.pdf

Tablo 3. Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 \$)

ÜLKELER	BÖLGELER E GİRİŞ	%	BÖLGELERDE N ÇIKIŞ	%	TOPLAM	%
I-OECD VE AB ÜLKELERİ	4.440.934	49,78	2.233.789	23,14	6.674.723	35,94
A.AB (27) ÜLKELERİ	3.444.966	38,62	1.933.068	20,03	5.378.034	28,96
B.DİĞER OECD ÜLKELERİ	995.968	11,17	300.721	3,12	1.296.689	6,98
II-DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	11.402	0,13	21.346	0,22	32.747	0,18
III- BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞ U	267.067	2,99	485.468	5,03	752.534	4,05
IV-KUZEY AFRİKA ve ORTADOĞU	452.911	5,08	918.005	9,51	1.370.916	7,38
V-DİĞER ÜLKELER	1.453.211	16,29	702.107	7,27	2.155.318	11,61
VI-TÜRKİYE	2.294.777	25,73	5.291.189	54,82	7.585.966	40,85
TOPLAM	8.920.302	100,0 0	9.651.905	100,0 0	18.572.20 6	100,0 0

Kaynak: http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DB6F37DD-D8D3-8566-520F5FD36A65F54/sb_ulke.pdf, Erişim Tarihi: 15.01.2011.

7. SONUÇ

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği günümüzde gelişen uluslararası ilişkiler rekabeti artırmış ve firmaları yeni pazar arayışlarına yönlendirmiştir. Hızla yükselen bu rekabet ortamında uluslar arası kurumlar ve şirketler aynı zamanda maliyetlerini de en aza indirmeyi amaçlamaktadırlar. Serbest bölgelerin sunduğu alt yapı hizmetleri, ucuz işgücü temini ve sübvans edilen vergiler söz konusu firmalara cazip gelmektedir. Küreselleşen ekonomide verimliliği ve kaliteyi üst düzeye çıkarabilen ülkeler yüksek rekabet gücü elde edebilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlarla gelen ileri teknoloji ve know-how ile oluşan yönetim tecrübesi ülkelerin dış pazarlara açılmasını kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda gelen yatırımlar gelişmekte olan ülkelerde istihdam oluşturmakta ve ülkelerin ekonomik kalkınmalarında etkili olabilmektedir. Ancak serbest bölgelerde yatırım yapacak olan firmalar için serbest bölgenin konuşlandığı ülkenin politik ve mali istikrar göstermesi önemli bir kriterdir. Yatırımlardan elde edilen karı ve sermayelerini yurt dışına transfer edebilme imkânının olması da serbest bölgelerdeki yatırımları etkileyen bir diğer unsurdur.

Türkiye’de ekonomik dönüşümün yaşandığı 1980’li yıllar aynı zamanda serbest bölgelerin dış ticaret faaliyetlerindeki öneminin arttığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde serbest bölgeler kanununda da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yeniden düzenlenen 3218 sayılı serbest bölgeler kanunu ile birlikte serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara önemli teşvik ve avantajlar sağlanmıştır. Günümüze kadar faaliyet gösteren serbest bölgelerdeki dış ticaret işlem hacimleri, Türkiye’nin toplam dış ticaret hacminin yaklaşık %20’sini oluşturmaktadır.

Türkiye’de serbest bölgelerin bugünkü durumuna baktığımızda; AB ile oluşturulan Gümrük Birliği çerçevesinde dış ticaret işlemlerinde birçok yeni düzenleme yapıldığını görüyoruz. Bu düzenlemelerin içinde en önemlisi 4458 Sayılı Gümrük Kanunu’dur. Ancak bu kanun AB müktesebatına uygun olarak hazırlandığı için 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile arasında birçok çelişki bulunmaktadır. Bu çelişkiler serbest bölge uygulamalarında bir takım yetki sorunlarının yaşanmasına neden olmakta ve verimliliği azaltmaktadır.

Türkiye bugün topluluk ile Gümrük Birliği sürecini geride bırakarak adaylık ve katılım statüsüne gelmiştir. Ancak AB ile Türkiye’nin serbest bölge uygulamalarında farklılıklar bulunmaktadır. Serbest bölgeler, AB’de bir gümrük rejimi olup Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği içinde düzenlenirken, Türkiye’de bir ekonomi ve dış ticaret politikasıdır ve ayrı bir kanunla düzenlenmiştir. Dolayısıyla yeniden yapılandırılan dış ticaret işlemlerinde serbest bölgelerinde AB ile uyumlaştırılması gerekmiştir. Bu konuda en önemli çalışma 5084 sayılı kanundur. İlgili kanunla serbest bölgelerin faaliyet alanları daraltılarak avantajları sınırlandırılmıştır. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten bugüne birçok yerli ve yabancı firma serbest bölgelerde faaliyetlerini sonlandırmak durumunda kalmıştır.

Sonuç olarak adaylık sürecinde olan Türkiye için serbest bölgeler üzerinde önemle durulması gereken bir konu olmaktadır.

KAYNAKLAR

- ADAM,Gy.,(1971) “New Trends in International Business- Worldwide Sourcing and Dedomiciling”, *Acta Oeconomica*, Vol. 7, No. 3/4, ss:349-367.
- ALPAR, C.(1980), “*Çok Uluslu Sirketler ve Ekonomik Kalkınma*”, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ALPAR, C.(1985), “*Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*”, Dost Kitapevi, Ankara..
- CİVAN, N., (2006) “2004 Sonrası Ekonomik Kalkınma Modeli Olarak Serbest Bölge Olgusu”, Aşama Matbaacılık, İstanbul.
- ÇİÇEK S., (2005) “Serbest Bölgelerde Vergilendirme: 5084 Sayılı Kanun Öncesi ve Sonrası Durum Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İsparta.
- DEMİREL, G., (2009) “Türkiye’de Serbest Bölgeler ve AB Uygulamaları”, İzmir Ticaret Odası, İzmir.
- DPT,(2001), “*Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları*”, DPT Yayın No: 2596, Ankara.
- EBİRİ, R., (2006) “Serbest Bölgelerin Ekonomiye Etkileri ve Türkiye Uygulamasının Mali Yönden İncelenmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- EKİN, N.,(1999) “Küreselleşme ve Gümrük Birliği- Çalışma Yaşamında Dönüşüm: Çelişkiler ve Fırsatlar”, İTO Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, E., ve ENER M., (2005) “*Serbest Bölgeler Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- FROBEL, F., Jürgen Heinrichs ve Otto Kreye, (1982) *Uluslar arası Yeni İş Bölümü ve*
- GAGWELL, K. ve STAIGER R.,W. (1997)“Multilateral Tariff Cooperation during the Formation of Free Trade Areas”, *International Economic Review*, Vol.32, No. 2, May, ss:291-319.
- KARADUMAN, N., ve YILDIZ Z., (2002) Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), ss: 133-152.
- KRUGMAN, P.,(1991) “*The Move Toward Free Trade Zones*,” *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, Nov, ss: 5-25.
- OĞULTARHAN, A., (2004) “Serbest Bölgeler, Nitelikli Sanayi Bölgeleri ve Teknoparklar”, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Gümrük Uzmanlığı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ORHAN, A.(2003) “Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 2003/1, ss: 117-131.
- SEFİKHANOV, A.,(2005) “Serbest Bölgeler ve Vergi Rekabeti”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Serbest Bölgeler*, (çev.: Yılmaz Öner), İstanbul: Belge Yayınları.
- TUNCER, S.,(1982a) “Dünya ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”, *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, S. 201, Kasım.
- TUNCER, S.,(1982b), “Türkiye’de Serbest Bölge” , Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Semineri, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.

